

Identyfikacja przestrzeni „pomiędzy”, czy formy przenikania?

Wojciech Pawłowski, Adam Szymki

Identification of
Space “Among”,
Whether Forms
of Penetration?

Wstęp

Introduction

Rozwój dużych i średnich ośrodków aglomeracji miejskich skutkuje tworzeniem się charakterystycznych przestrzeni styku granic administracyjnych miasta z przyległymi gminami, które często ze względu na brak krystalicznie określonych zasad formowania przestrzeni jak i dowolności w ich interpretowaniu oraz nakładaniu się różnych form, tworzą przestrzeń, którą można zdefiniować jako przestrzeń „pomiędzy”.

W zaistniałej sytuacji występuje tu analogia do pojęcia wykreowanego przez kierunek postmodernistyczny, który to po raz pierwszy użył tego sformułowania jako efekt nakładanie się wielu różnych działań tworzących przestrzeń wynikową nie stanowiącą istoty procesu projektowego lecz będącą przestrzenią „pomiędzy” tymi działaniami.

W skali urbanistycznej właśnie tereny przyległe do aglomeracji miejskich podlegają takim przekształceniom.

Należy jednak pamiętać, iż przestrzeń nie jest tworem statycznym i podlega dynamicznym zmianom co ma wpływ na ciągłe przemieszczenia rozpatrywanych przez nas peryferii miejskich jak i na występowanie wielotypowości form krajobrazowych styku miasta z terenami podmiejskimi.

Modelowym przykładem na występowanie, jak również ewo-

luowaniem powyższych form jest aglomeracja szczecińska, która charakteryzuje się ciągłymi zmianami w ukształtowaniu i występowaniu form krajobrazowych na przestrzeni minionych wieków oraz czasu obecnego.

Uwarunkowania historyczne

Historic conditions

Specyficzna sytuacja Szczecina, tak ze względu na jego położenie geograficzne jak i istotne warunki strategiczne, na wiele wieków zahamowała rozwój urbanistyczny miasta. Przebieg wzniesionych w XIII w. murów miejskich z czterema bramami wjazdowymi na kilka stuleci utrwalił charakter miasta jako fortecy jak i skutecznie wstrzymał wszelkie działania rozwojowe tkanki miejskiej. Występowała wyraźna, nienaruszalna granica urbanistyczna i krajobrazowa pomiędzy terenami wewnątrz fortyfikacji a wsiami przyległymi.

W XVII wieku na skutek działań wojennych i licznych ubytków w tkance miejskiej, Szczecin zaczęto jeszcze bardziej przeobrażać w nowożytną twierdzę. Nowe formy obronne wchłonęły szeroki pas na zewnątrz fos i wałów jednocześnie niszcząc zabudowania gospodarskie. Jak widać w tym okresie rozwój miasta miał jedynie charakter destrukcyjny nie mający nic wspólnego

Plan Szczecina i okolic w 1873 r.

Plan of Stettin and neighbourhoods in 1873

nego z tworzeniem otwartych stref wspólnych.

Od czasów średniowiecza do Szczecina należały wsie: Krzekowo z owczarnią Arkońskie, Mścięcino, Niemierzyn, Pomorzany, Gumieńce, Osów, Bystra oraz miasto Police. To też kondycja gospodarcza oraz znaczenie polityczne Szczecina miało wpływ na rozwój lub regres pobliskich wsi. Ich powiązania komunikacyjne z twierdzą zapoczątkowały zmiany w przestrzennym kształtowaniu się struktury podmiejskich form osadniczych w nawiązaniu do głównego centrum miejskiego.

W XIX wieku ze względu na obowiązujący nadal status Szczecina jako twierdzy, wszelkie przedsięwzięcia budowlane, zamykały się w obrębie murów, w związku z tym tereny przyległe w dalszym ciągu nie miały wyraźnego powiązania pozostając czymś w rodzaju przedpoła miejskiego.

Pod koniec XIX wieku zniesiono status twierdzy co w końcu umożliwiło rozwój przestrzenny miasta doprowadzając do stopniowego zatarcia granic pomiędzy miastem a przyległymi wsiami. Wolne tereny wokół Starego Miasta zostały przeznaczone pod zabudowę, natomiast niektóre były przedpoła miejskie zostały wchłonięte przez nową tkankę miejską. Były nimi część Niebuszewa oraz Niemierzyn, Grabowo, Drzetowo.

Od tego momentu można obserwować ekspansję urbanistyczną miasta na tereny przyległe. W tym też momencie możemy mówić o początkach kształtowania się przestrzeni „pomiędzy”. Miała ona jednak nadal charakter jedynie rolny bądź też stanowiła pasy naturalnej zieleni. Wraz ze wzrostem świadomości i wzrostem kultury społeczeństwa zaczęto wykorzystywać tereny zielone przekształcając je w uregulowane założenia parkowe co miało znaczący wpływ na późniejszy krajobraz miejski. Na początku XX w. tereny zielone na zachód od granic administracyjnych miasta, pozostające do tej pory w prywatnych rękach jednego z większych przedsiębiorców szczecińskich, zostały wykupione na potrzeby rozbudowy dzielnicy willowej, która zapoczątkowała połączenie krajobrazowe tkanki miejskiej z terenami podmiejskimi.

Kulminacyjnym punktem rozwoju urbanistycznego Szczecina był okres międzywojenny.

Działania wpływające na kształt i charakter krajobrazu przestrzeni na granicy miasta a terenami podmiejskimi były przemysłane co uwidacznia się w opracowanych planach miasta i przyległych dzielnic (tworzenie osiedli przedmiejskich, terenów sportowo-rekreacyjnych, ogrodów działkowych). Przyczyniło się to do wyraźnego już zdefiniowania przestrzeni podmiejskiej, która przenikała do tkanki urbanistycznej Szczecina.

Widok Szczecina z terenami zielonymi z 1830 r.

View of Stettin with green terrains from 1830

Granice administracyjne Szczecina z 1939 r.

Administrative borders of Stettin from 1939

Okres powojenny Lata 1960-1980

Post-war period

Years 1960-1980

Działania wojenne nie przyczyniły się do tak wielkich zniszczeń jak końcowy etap podboju miasta. Działania nowych władz politycznych ograniczyły się jedynie do uporządkowania ocalałej substancji miejskiej z częściową zmianą układu przestrzennego w strefie podzamcza. Przedwojenne struktury przestrzenne miasta (tereny zielone, układ parkowy, założenie cmentarne) zostały zachowane, przyczyniło się to do nazwania Szczecina „zielonym miastem”. Niestety, stosunek ludności i władz doprowadził do tego, iż większość elementów architektonicznych terenów zielonych została zdewastowana, a z powodu braku odpowiednich specjalistów zieleni uległa zdziczeniu, a część bezpowrotnie utracono.

Lata 70. i 80. to rozwój nowych osiedli mieszkaniowych w dawnych granicach miejskich takich jak Pomorzany, osiedle Książąt Pomorskich, osiedle Zawadzkiego, jak również ekspansja na teren prawobrzeża osiedli Słoneczne i Bukowe. Na bazie poniemieckich zakładów benzyny powstają zakłady chemiczne, które mają znaczący wpływ na rozwój Polic.

Jest to początek tworzenia się charakterystycznej przestrzeni

„pomiędzy” o niekontrolowanym rozwoju obu organizmów kiedyś stanowiący jeden organ administracyjny strefy podmiejskiej.

Działania współczesne

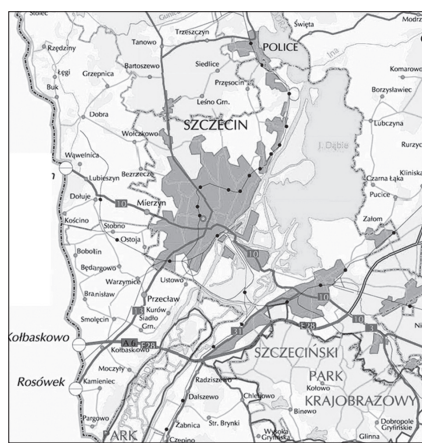
Present working

W chwili obecnej możemy wyróżnić trzy typy przestrzeni „pomiędzy” odnoszącej się wprost do charakteru styku krajobrazu miejskiego Szczecina z terenami podmiejskimi:

- 1) obszar terenów rolnych i nieużytków,
- 2) tereny leśne,
- 3) tereny w obrębie rozszerzającego się spontanicznie pasma osiedlowego.

Obszar terenów rolnych i nieużytków

Biorąc pod uwagę mały potencjał ziemi rolnej, niską jakość gleb – 78% wszystkich gruntów ornych stanowią gleby kompleksów o niskiej przydatności do prowadzenia upraw polowych, silne rozdrobnienie indywidualnych gospodarstw rolnych (80% to gospodarstwa, których areal nie przekracza 10 ha) oraz niezadowalający poziom uzyskiwanych dochodów z działalności rolniczej, należy stwierdzić iż poziom prowadzenia działalności rolniczej jest ekstensywny.

Aktualny obszar granic administracyjnych
Szczecina ze strefą podmiejską

Current area of administrative borders of
Stettin with suburban zone

Nieuporządkowane założenie zabudowy wielorodzinnej

Not ordered assembly of apartment building

Taka sytuacja doprowadza do przekształceń istniejących terenów rolnych w rejonie podmiejskim w tereny przeznaczone pod zabudowę mieszkaniową, jednak tworzy się pewnego rodzaju rejon wspólny gdzie nie występuje już zabudowa miejska a tereny gminne nie obejmują go przekształceniami, tworzy się zatem teren rolny w zupełności nie użytkowany co powoduje degradację tego rejonu w nieużytki. Do rzadkości należy układ gdzie bezpośrednio przy dużej aglomeracji miejskiej występują aktywne tereny upraw rolnych.

Tereny leśne

W granicach administracyjnych Szczecina możemy wyróżnić aktualnie dwa typy przestrzeni leśnej będącej wynikiem zderzeń tkanki miejskiej z przyległymi do niej terenami gmin.

W pierwszym przypadku jest to układ przestrzenno-krajobrazowy płynnie przechodzący z silnie zurbanizowanej struktury miejskiej, poprzez tereny parku miejskiego, w zielone tereny leśne. W tym wypadku możemy mówić o przenikaniu się dwóch układów bez występowania przestrzeni niezdefiniowanej. Należy jednak dodać, iż takie założenie jest spadkiem układu poniemieckiego założenia parkowego powiązanego z laskiem Arkońskim.

W drugim przypadku sam las stanowi omawianą przez nas prze-

strzeń „pomiędzy”, gdyż jest on tylko nie wykorzystanym łącznikiem pomiędzy układem satelitarnych osiedli miejskich a założeniami urbanistycznymi miejscowości podmiejskich.

Tereny w obrębie rozszerzającego się spontanicznie pasma osiedlowego

Trzecim rodzajem przestrzeni są tereny w obrębie rozszerzającego się spontanicznie pasma osiedlowego.

Można rozgraniczyć dwa rodzaje takich działań. Uporządkowane, uwzględniające wartości krajobrazowe terenu jak i już istniejący układ urbanistyczny. Niestety takie sytuacje najczęściej występują jeszcze w granicach administracyjnych miasta. Częstszym zachowaniem jest spontaniczna rozbudowa układów zabudowań jednorodzinnych bądź małych zespołów mieszkaniowych, które powstają na styku omawianych przez nas rejonów tworząc niejednokrotnie chaotyczną zabudowę

Zabudowa jednorodzinna

One-family building

mieszkaniową przestrzeni „pomiędzy”, która wyrasta z tkanki miejskiej, lecz nie ma żadnego powiązania z charakterem podmiejskim dalszych zabudowań.

W przypadku Szczecina można wyróżnić jeszcze jedną strefę, będącą wynikiem otwarcia granicy zachodniej. Niejednokrotnie pasmem oddzielającym miasto od granicy niemieckiej jest wąski teren gminy przygranicznej. Powstał rejon przestrzeni „pomiędzy” (nazwać go można handlowym), w którym chaotyczna zabudowa barakowa, straganów przyczynia się do degradacji walorów krajobrazowych, często wartościowych rejonów podmiejskich.

Wnioski

Conclusions

Jakkolwiek występowanie przestrzeni „pomiędzy” w założeniach architektonicznych może mieć swój pozytywny obraz, to w planowaniu urbanistycznym należy dążyć do zlikwidowania takiego przypadkowego i niechcianego układu.

Należy wykorzystywać walory turystyczno-przyrodnicze gmin podmiejskich do stworzenia naturalnych kierunków tworzenia się szlaków turystyki pieszej i rowerowej mających początek w układzie struktury miejskiej płynnie przechodzących w tereny o wysokich walorach krajobrazowych i przyrodniczych.

W podobny sposób należy kształtować rozwój układów osiedlowych, które to układy łączyłyby harmonijnie miasto z terenami przyległymi.

W miarę rozwoju gospodarczego ośrodka miejskiego jest oczywiste, iż granice jego będą ulegały zmianie. Byłe tereny podmiejskie będą wchłaniane przez organizm miejski, jednak przestrzeń o której mowa nie zaniknie, tylko ulegnie przemieszczeniu. Należy więc tak formować krajobraz podmiejski by był naturalnym i spójnym łącznikiem terenów podmiejskich. W ten sposób uniknie się chaosu urbanistycznego w nowej strukturze miejskiej i osiągnie się uporządkowany organizm przestrzenny, eksponujący walory krajobrazowe płynnie przechodząc z jednego do drugiego układu.

Nie osiągnie się jednak takich efektów bez opracowania wspólnego, jednolitego planu rozwoju terenów aglomeracji miejskiej z gminami podmiejskimi.

Adam Szymski

Zakład Architektury Krajobrazu
Akademia Rolnicza w Szczecinie
Division of Landscape Architecture
Department of Forming of Environment and
Agriculture

Wojciech Pawłowski

Zakład Teorii i Metodologii Projektowania
Politechnika Szczecińska
Division of Designing Theory and Methodology
Technical University of Szczecin

Literatura

1. Kosińska B., 2002, *Rozwój przestrzenny Szczecina od początku XIX wieku do II wojny światowej*, Szczecin.
2. Praca zbiorowa pod redakcją Szwichtenberga A., 2001, *Zeszyty naukowe Wydziału Ekonomii i Zarządzania*, nr 8, Koszalin.
3. Praca zbiorowa pod redakcją Bluchm A. i Jager E., 1991, *Szczecin. Widok z pięciu wieków*, Regensburg.
4. Cymbik M., 1997, *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Police*, Szczecin.